

ESRÂR DEDE DİVÂNI'NDA MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİĞE DAİR UNSURLAR'

Mevlânâ And Elements Of Mevlevisim In The Esrâr Dede's Divân

Ceylan KAN

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

kanceylan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4006-604X>

Ruken KARADUMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

rukenkaraduman@bayburt.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3059-9424>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 7/2 Ekim /October2021 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	13.07.2021
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	21.09.2021
Sayfa- <i>Pages</i> : 129-150	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.971075

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ESRÂR DEDE DİVÂNI'NDA MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİĞE DAİR UNSURLAR¹

Mevlânâ And Elements Of Mevlevîsim In The Esrâr Dede's Divân

Ceylan KAN

Ruken KARADUMAN

Öz

Esrâr Dede, Mevlevîlik kültürünün Türk edebiyatına kazandırdığı önemli şairlerden biridir. XVIII. yüzyılda yaşamış olan Esrâr Dede, Mevlevî tarikatına kırklı yaşlarında intisap eder. Geç denilebilecek bir yaşta hayatının yönünü değiştiren şair, ömrünün son dokuz yılını Mevlevîlikle kendini bulma yolculuğuna adar. Şeyh Galîb gibi büyük bir şairin gözetiminde yetişen Esrâr Dede, hocasından aldığı terbiyeyi kültürel birikimi ile sentezler ve kısa zamanda birçok eser vücuda getirir. Tarikat içerisinde yetişmiş Mevlevî şairden de etkilenerek bu etkileşimi kendi şiir potasında eritir ve oldukça özgün manzumeler kaleme alır. Mevlevîlikte dedelik makamına kadar yükselen şair, ömrünün son demlerini Galata Mevlevîhanesi'nde uzlette geçirir. Esrâr Dede'nin manevi kimliğini şekillendiren Mevlânâ ve Mevlevîliğe dair unsurlar onun bir anlamda edebî hüviyetini de oluşturmaktadır. Bu çalışmada şairin divânından yola çıkılarak Esrâr Dede'nin Mevlânâ'ya bakışı ile Mevlevîlik kavramlarının onun zihninde ve manevi dünyasında nasıl karşılık bulduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Esrâr Dede, divân, tasavvuf, Mevlânâ, Mevlevîlik

Abstract

Esrâr Dede is one of the poets that the Mevlevî culture brought to Turkish literature. Esrâr Dede, who lived in the 18th century, joined the Mevlevî sect in his forties. The poet, who changed the direction of his life at an age that could be said to be late, dedicates the remaining nine years of his life to the journey of finding himself in Mevlevîsim. Esrâr Dede, who grew up under the supervision of a great poet like Şeyh Galîb, synthesizes the education he received from his teacher with his cultural background and creates many works in a short time. Esrâr Dede, who was also influenced by many Mevlevî poets who grew up in the sect, writes very original poems by melting this interaction in his own poetry pot. The poet, who rose to the rank of dede in the Mevlevî order, spent the last days of his life writing works in isolation in the Galata Mevlevî Lodge. The elements of Mevlânâ and Mevlevîsim that shape Esrâr Dede's spiritual identity also form his literary identity in a sense. In this study, starting from the poet's divân, Esrâr Dede's point of view towards Mevlânâ and how the concepts of Mevlevî correspond in his mind and spiritual world were tried to be determined.

Keywords: Esrâr Dede, divân, mysticism, Mevlânâ, Mevlevîsim

Giriş

Mevlânâ, fikir dünyası ve eserleri ile yaşamış olduğu çağdan günümüze kadar Türk edebiyatı üzerinde büyük ölçüde tesir eden önemli şahsiyetlerdendir. Onun tasavvuf yolculuğunda izlediği yol ve yöntemler, yüzyıllar boyunca tasavvufa yönelen birçok kişinin manevi dönüşümüne ışık olmuştur. Nitekim bu noktada Mevlânâ'dan sonra onun tasavvufi manada duyuş ve düşünüş şeklini sistemli bir düzene oturtan Mevlevî tarikatının tesiri büyüktür. Bu tarikatın sanata verdiği değer ve eğitim müesseselerinde izlenen yöntemler Klasik Türk edebiyatına birçok şair kazandırır. Mevlânâ felsefesinin ortaya çıkardığı manevi tesir, tarikata intisap eden birçok müridin iç dünyasını şekillendirir ve onların ruhunda yaşadığı değişimlerin aktarılmasına zemin hazırlar. Esrâr Dede de Mevlânâ ve Mevlevîliğin tesiri ile ruhunu tasavvuf ile arındıran, benlik algısından sıyrılıp bekaya ulaşmaya çalışan divan şairlerinden biridir.

Asıl adı Mehmed olan Esrâr Dede, H.1162/M.1748'de İstanbul Sütlüce'de doğar. Esrâr Dede'nin kendi el yazısı ile Sultan Veled Divânı kapağının iç kısmına yazdığı şu kayıttan:

“Vehebe'l-mülkü'l-feyyâzu'l-kavî ile'l-fakîr E's-Seyyid Mehmed Esrârü'l-Mevlevî İbn Ahmed-i Bîzebân bin Hasan ibn Osman sâkin-i bük'a-i Mevlevîyye der-Galata 1210.” anlaşıldığına göre şairin babasının adı Ahmed-i Bîzebân, dedesinin Hasan ve büyük dedesininki ise Osman'dır. Esrâr'ın, H.1210/M.1795-96'da yani ölümünden bir yıl önce Galata'daki belge niteliğinde olan bu notta, şairin Mevlevî olduğu, Galata'da ikamet ettiği bilgisi de yer alır (Horata 2019: 5; Genç 2018: 3). Esrâr Dede'nin Mevlevî tarikatına intisabından önceki hayatıyla ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Yalnız tezkiresinde yer alan “Es-seyyid Esrâr-ı şikeste-dil ser-âpâ müstagrak-ı gird-âb-ı mâ-sivâ ve gavta-hâr-ı lücce-i çûn ü çirâ âlûde-i çirk-âb-ı alâyık-ı dünyâ vü mâ-fihâ iken nâ-gâh gerden-i cân-ı nâ-tüvâne kullâb-ı mahabbet-i hanedân-ı Mevlevîyye güzerân ve dil-i nâ-çârımı bî-zârı gaile-i cân-u cihân idüp.” (Genç 2018: 20) ifadesinden yola çıkarak onun tarikata girmeden önceki hayatını tasavvuftan uzak biçimde, dünyevî zevklere önem vererek geçirdiğini ancak Mevlevîliğe geçtikten sonra huzura erdiğini söyleyebiliriz.

Tarikata girdikten sonra güzel sanatlardan biri ile ilgilenmek ve mizacına uygun bir mahlas almak Mevlevîliğin usullerinden biri olmuştur. Esrâr Dede tezkiresinde bu geleneği, Derviş Gamî'ye değindiği bölümde şu şekilde anlatır: “Kâ'ide-i kadîmeye göre bir derviş ikrâr dâde-i hizmet-i merdân olduk da tavr u tarzı şîve-i reftârına göre yahut zâd ü bût ve sebeb-i ikrârına müteallik ve münâsib mahlas-ı şâyânla tebcîl olunup eğer şiirden dahi vâyedâr olursa yine ismini bir mahlasla müterâdif iderler idi.” (Genç 1986: 238). Bu ifadeler aynı zamanda Esrâr Dede'nin niçin bir mahlas alma gereği duyduğunu da bir açıklar. Şair, şiirlerini “Esrâr” mahlası ile yazar. Bu mahlası tam olarak ne zaman aldığı bilinmese de tezkiresinde yukarıda bahsettiği

Mevlevî geleneği gereği tarikata intisap ettikten sonra aldığı tahmin edilir (Kasır 1996: 4-5).

Esrâr Dede'nin hayatındaki dönüm noktalarından belki de en önemlisi Şeyh Galîb ile tanışmasıdır. Derbeder bir hayatı olan Esrâr Dede'yi bulunduğu karanlıktan çıkararak Şeyh Galîb'dir. Galîb, Esrâr'ın içindeki cevheri fark etmesini sağlar ve ömrünün son dokuz yılını dolu dolu geçirmesine vesile olur (Genç 2018: 3). Esrâr Dede bir gazelindeki:

Sâyesinde başıma şems-i hidâyet doğdı
Hazret-i Gâlib'e bir bende-i maglûb olalı (G.235/6)

beyti ile Galîb sayesinde başına hidayet güneşi doğduğunu dile getirir.

Esrâr Dede'nin edebî kişiliğini zenginleştiren hususların başında Mevlevîlik kültürü gelir. O, her ne kadar çağının büyük şairleri arasında anılmasa da özellikle Mevlevî tarikatı çevresinde beğenilen ve çokça okunan bir sanatçıdır. Hem tasavvuf kültürüne hem de Mevlevî tarikatının usul ve kaidelerine hâkim olan şair, bu alandaki bilgisini duygularıyla bütünleştirerek özellikle gazel, muhammes, müseddes ve rubai türünde çok güzel şiirler kaleme alır (Kasır 1996: 29-30). Ömrünün son demlerini Galata Mevlevîhanesi'nde uzlette eser yazarak geçiren Esrâr Dede, bir Mîraç gecesi vefat eder. Fatin Tezkiresi'nde şairin ölüm tarihi H. Recep 1211 olarak kaydedilir. Ömrünün en verimli zamanında 49 yaşında vefat eden şair, kendi gibi Mevlevî bir şair olan Fasih Dede'nin yanına defnedilir. Esrâr Dede, genç yaşta vefat etmesine rağmen arkasında birçok eser bırakır. O, edebiyat tarihine kendisine asıl ün getiren divânı dışında Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, Fütüvvet-nâme, Mübârek-nâme ve Lügat-i Talyân gibi birçok eser kazandırır (Horata 2019: 20).

Esrâr Dede Divânı'nda Mevlânâ ve Mevlevîliğin İzleri

Mevlânâ

Mevlevîlik felsefesi, Mevlânâ'nın tasavvufî görüşleri üzerine kurulmuştur. Bu anlayış çerçevesinde yetişen her Mevlevî, Mevlânâ'ya derin bir sevgi ile bağlıdır. Onun fikirleri ile beslenen tasavvuf ehli; onu doğru anlamak, açtığı yolda yürümek için özel bir çaba içerisine girmiştir. Mevlânâ'nın hakikate varma gayesi ve bu gayeye ulaşmak için izlediği yolun etkisi yüzyılları aşarak devam eder. Bu etki, Esrâr Dede'nin de kalbine uğrar ve orada adeta kök salar. O andan itibaren Mehmed'in Esrâr olma yolculuğu başlar. Şair, divân boyunca Mevlânâ'ya olan sevgisini, saygısını ve bağlılığını sık sık dile getirmiştir. Divânda yer alan 5, 6, 7, 8 ve 9. kasideler Mevlânâ'ya yazılır. Bunların dışında şair, birçok rubaisini ve beyitlerini de onun etrafında şekillendirmiştir.

Esrâr Dede, Mevlânâ'yı İslam inancının başta peygamberler olmak üzere en kutsal değerleri ile anar ve onu bu kompozisyonun bir parçası olarak

görür. Şaire göre Mevlânâ, Allah'ın isimlerinin âleme yansımasıdır ve onun gelişi peygambere Miraç gecesi müjdelenmiştir. Bu müjde, sadece Hz. Muhammed'e değil bütün peygamberlere verilir:

*Olup ismi Celâl ism-i Celâl'in mazharı oldu
Her esmânun müsemması Celâlü'd-dîn-i Rûmî'dir (K.8/5)*

*Ey mazhar-ı evvelîn olan Mevlânâ
Ey mefhar-i âhirîn olan Mevlânâ
Sen cümle peygâmlere tebşir oldun
Ey pîr-i ricâl-i îin olan Mevlânâ (R.1)*

Hiz. Muhammed, ledün ilminin aynası olarak ifade edildiğinde Mevlânâ da bu ilmi anlatan tûtîye teşbih edilir. Şair, tasavvuf yolunda Hiz. Muhammed ile beraber Mevlânâ'nın da ihsanına muhtaç olduğunu söyler. Esrâr Dede'ye göre Celâleddin-i Rûmî zamanın Hızır'ı, İsa'sıdır. Onun gelişi İncil'de müjdelenmiş ve o, Mesih'in remzi olmuştur. Divânda Mevlânâ, birçok peygamberler ile birlikte anılmasının yanı sıra kendisi de aşk elçisi olarak zikredilir. Mesnevi ise ona indirilen ayettir:

*Muhammed bir ledün âyînesidir lâ-mekân içre
Anın tûtî-i gûyâsı Celâlü'd-din-i Rûmî'dir (K.8/9)
Mübeşşer oldu İncil içre âyin-i semâ'ından
Mesihin remz ü imâsı Celâlü'd-din-i Rûmî'dir (K.8/10)*

*Hakk anı peygamber-i 'aşk eyledi
Mesnevî'dir âyet-i Monlâ-yı Rûm (K.6/8)*

Şair, bir beytinde ise Hiz. Muhammed hakkında bildirilen, *sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*, kutsi hadisini hatırlatan benzer bir ifadeyi Mevlânâ için şöyle kullanır:

*Zuhûr etmese 'âlemler etmez idi zuhûr
Heme 'avâlîme ihyâ Celâl celle celâl (K.9/3)*

Esrâr, mana arayışında birçok durum ve kavramı Mevlânâ ile ilişkilendirir ve olayları bu ilişki içerisinde yorumlar. Şair, Hallac-ı Mansur'un varlığın birliği simgesi haline gelen "Ene'l Hakk" söyleminde Mevlânâ'yı görür ve Mansur'un Mevlânâ'nın feyzi ile bu hakikate vardığını düşünür. O, dört kutsal kitabın mealini Mevlânâ'nın eserinde okurken Kur'an-ı Kerim'in anlamını da onun sohbetlerinde duyar:

Sakın Mansûr'u feyz-i Mevlevîden bî-haber sanma

"Ene'l-Hakk"ın da ma'nâsı Celâlû'd-dîn-i Rûmî'dir (K.8/17)

Ma'nî-i Kur'ân'a olur âşnâ

Gûş-zen-i sohbet-i Monlâ-yı Rûm (K.6/9)

Şair, divânında Mevlânâ'nın kendi üzerindeki etkisine de değinir. Şair, derûnunu Mevlânâ'nın kapısında âhlar ile doldurur ve onun yoluna ikrar ettikten sonra mal ve mülkten vazgeçer. Bu vazgeçiş onun bu yolda ilerlemesi neticesinde iki cihana yayılır. O, artık iki âlemden de el çekmiştir:

Âhlar var ki derûnumda benim

Yâdgâr-ı der-i Mevlânâ'dır (K.7/6)

Râh-ı Mevlânâ'ya ikrâr eyledi

Terk-i mâl ü mülk ü a'kâr eyledi (K1t.6/6)

İki 'âlemden el çekmiş garib ü bî-nevâ Esrâr

Hemân dâ'im temennâsı Celâlû'd-din-i Rûmî'dir (K.8/18)

O, Mevlânâ'nın yolunda yürüdüğü için şükretmektedir. Şair, bunu her fırsatta dile getirir ve bulduğu saadeti, başkalarının da tatmasını ister. Bundan dolayı bazı beyitlerinde insanları Mevlânâ'nın yoluna teşvik etmek gayesiyle çeşitli nasihatlerde bulunur:

Gevher taleb eylesen var dergehine yüz sür

Kimyâ-yı sa'âdetdir hâk-i reh-i Mevlânâ (G.9/12)

Sây-e-i Monlâ Celâlû'd-din'e gel

Tâ cemâlin 'arz ede Mevlâ-yı 'aşk (G.142/10)

Bu mülkün kâr-fermâsı Celâlû'd-din -i Rûmî'dir

Bu devrin feyz-bahşâsı Celâlû'd-din-i Rûmî'dir (K.8/1)

Mevlevîliğe Dair Unsurlar

Mesnevi

Mesnevi, Mevlânâ'nın en önemli eserlerinden biri ve Mevlevî tarikatının başyapıtıdır. Farklı kültürleri sentezleyen bu eserde; ilahi âlemin, hakikatin ve varlığın sırları çeşitli remizlerle ve hikâyelerle anlatılır. Tasavvufî derinliği olan bu eser, Mevlânâ'nın sırlarına ayna olur. Mevlevîler, Mesnevi'nin nüktelerini çözerek tasavvuf yolunda ilerler (Güllüce 2007: 288-289). Esrâr Dede'nin tasavvufî dünyasında Mesnevi önemli bir yer edinir. Şair, hayatının keşmekeşinden sıyrılarak Mesnevi'de anlam arayışına koyulur. O, Mesnevi'nin gizemini çözdükçe ruhunda aşkı, samimiyeti, mutlak varlığı keşfeder. Eseri aşk yolculuğundaki feyzi, ışığı yapar ve eser, tasavvufî yolunu aydınlatır. Esrâr, Mesnevi'ye bazen kutsal bir anlam yükler. Bazen de maneviyat ikliminde Mevlânâ'yı piri olarak ifade ederken Mesnevi'yi de pirinin kerameti şeklinde zikreder:

Mesnevî'yi kible-i tahkîk edelden rûhuna

Hâlet-i feyz-i nefes Esrâr'dan zâhir olur (G.52/6)

Mim Monlâ-yı Rûm'dur pirim

Mesnevîsi gibi kerâmeti var (K.11/28)

Mesnevi, gizli hakikatleri konu alan ve manevi kurtuluşa ulaştıran ledün ilmini öğretir. Şair, bu ilme vakıf olmak isteyenlere Mesnevi'yi kaynak gösterir ve Ârif olup Mesnevi'nin sırlarını gönlünde bir deniz gibi coşturmak gerektiğinden dem vurur:

'Ayn 'ilm-i ledünnîden ders al

Ya'ni var Mesnevî oku hem-vâr (K.11/18)

'Ârif-i âgâh olup sırr-ı 'ülûm-ı Mesnevî

Sinesinde cûş kılsın dâ'imâ 'ummân gibi (Kıt.3/5)

Esrâr'ın Mesnevi'ye bakış açısı bütüncüdür. Şair, Mesnevi'nin sadece Kur'an-ı Kerim'in değil dört büyük kitabın sırlarını da içerdiğini söyler. Bu bağlamda Mesnevi, tüm dinleri kucaklar. O, herkesin talebine açıktır. Eserin sesine kulak verenlerin gönlü aydınlanır, maneviyatı yücelir:

Âyet-i çâr-sebak ser-tâ-ser

Ma'nî-i defter-i Mevlânâ'dır (K.7/4)

Dersin olursa Mesnevi keşf ola feth-i ma'nevi

Rûşen olur gönlün evi dinle sadâ-yı "bi-ş'nev"i (G.248/8)

Şair, Mesnevi'yi aşk hasretine düşenlerin şifası olarak görür. Bu fikrini de Mesnevi'nin feyzi ile olgunlaşan hocası Şeyh Galib üzerinden anlatır. Mesnevinin şerhi Şeyh Galib'in aşk hasretinin dermanı olmuştur ve bundan başka şifa arayışı da anlamsızdır:

Olsa gulâmı çok mu Esrâr gedâsı Gâlib'in

Mürşid-i tab'im oldu bu hüsn-i edâsı Gâlib'in

Haste-i 'aşka bes bu ihsân-ı devâsı Gâlib'in

"Hazret-i Mesnevi'dedir şerh ü şifâsı Gâlib'in

Sarf-ı nigâh edip 'abes şerh-i şifâya neyleyim" (Tah.9/7)

Mesnevi'nin yazılmasına vesile olan kişi, Mevlânâ'nın müridi Hüsameddin Çelebi'dir. Çelebi, Mevlânâ'nın gününün her deminde irticalen söylediği sözleri kayda geçirir. Bu kayıtlar özel bir zamandan ziyade Mevlânâ sema yaparken, yemek yerken, sohbet ederken, çarşı, pazar, bağ, bahçede gezerken hatta hamamdayken oluşturulur (Örs ve Kırlangıç 2015: 22). Divânda, Mesnevi gibi önemli bir eserin zuhur etmesinde büyük bir payı olan Hüsameddin Çelebi'ye şöyle yer verilmektedir:

Hep nüsha-i Mesnevi ser-â-pâ zâtı

Bu Mesnevi el-ân Hüsâmüddin'dir (R.51)

Mesnevi, "dinle" sözü ile başlar. Bir davet hüviyetindeki bu seslenişin Farsçadaki karşılığı "bişnev" dir. Kur'an-ı Kerim'in "oku" emri ile başlayan nidasını Mevlânâ gönlüyle dinler ve Kur'an-ı Kerim'in sırlarına vakıf olur. O, bu sırları Mesnevi'de kaleme alırken de söze "dinle" diyerek başlar. Bu sebeple dinlemek, Mevlevîler için önem arz eder. Onlar, başta Kur'an-ı Kerim'e daha sonra da Mesnevi'ye kulak verirler. Çünkü Mesnevi'nin her bir lafzı kutsal kitabın bir sırrıdır. Bu sırlar çözüldükçe ârif, gönül Kâbe'sinde âkif olur:

Nedir ma'nâ-yı "bi-ş'nev" istimâ' et sırr-ı Kur'ân'ı

O lafzın nokta-i bâsı Celâlî'd-din-i Rûmî'dir (K.8/13)

Sırr-ı 'Ali'ye vâkıf ol dil ka'besinde 'âkif ol

Nokta rümûzun 'ârif ol dinle sadâ-yı "bi-ş'nev"i (G.248/4)

Divânda kimi beyitlerde Mesnevi kastedilerek eserin ismi yerine "bişnev" istiaresinin kullanıldığı görülür. Esrâr Dede, Mevlânâ'nın "dinle" davetine gönülden icabet etmiş; herkesin de Mesnevi'nin sesine kulak

vermesini istemiştir. Divânda yer alan 248. gazel bu amaç ile kaleme alınır. Esrâr, Allah'ın bir vahyi olarak tanımladığı Mesnevi'ye Hakk'ın sesini duymak isteyenlerin kulak vermesini ister. O seste âlemin manası, gönül bilgisinin sırrı, aşkın kanıtı gizlidir:

*Bir 'ârife kul et özün andan ayırma hiç yüzün
Dinler isen Esrâr sözün dinle sadâ-yı "bi-ş'nev"i (G.248/22)*

*Vahy-i Hudâ'dır Mesnevi şer'-i bekâdır Mesnevi
Hak'dan sadâdır Mesnevi dinle sadâ-yı "bi-ş'nev"i (G.248/7)*

*Gör âlem-i ma'nâ nedir sırr-ı dil-i dânâ nedir
Bil feyz-i Mevlânâ nedir dinle sadâ-yı "bi-ş'nev"i (G.248/29)*

Semâ

Semâ, sözlükte duymak, işitmek manasına gelir. Kavramın terimsel karşılığı; mûsikî nağmeleri dinleyerek vecde gelmek ve bu coşku ile dönerek raks etmektir. Bu raks, zamanla Mevlevîlerin ibadet etme şekli olur ve Mevlevî literatüründe yerini alır. Mevlevîler, ritim ve müzik eşliğinde sağdan sola, kalbin etrafında çark atıp dönerek semâ ibadetini icra ederler (Top 2001: 77-78). Gölpınarlı (1963: 40) semâyı şu şekilde tanımlar: "Musikiye uyup sağdan sola, hırkalıysa sağ eliyle hırkasının yakasını tutup göğsünü biraz açarak, sol eliyle, bel hizasında, hırkanın sağ yanını, açılmaması için tutarak; tennûreliyse kollarını açarak dönmek.". Mevlânâ ile başlayan semâ, zaman içerisinde sistemleşerek Mevlevîlerin ibadet şekli olur. Esrâr Dede, piri Mevlânâ'nın aşkını somut olarak gösterdiği semâyâ büyük bir tutku ile bağlanır. Şair, divânında sık sık semâyâ atıfta bulunur; manevi öğretisini yansıtan birçok anlatısını semâ kavramı etrafında şekillendirir. Mevlevîliğe özgü bu ibadet, Allah'ın en yüce tecellisi olarak ifade bulur. Semâ aşk ehli için mutlak hakikatin gözüdür, vahdet risalesidir:

*Ey Mevlevî özge bir edâdır bu semâ'
Âsâr-ı zuhûr-ı kibriyâdır bu semâ'
Başdan başa 'ayn-ı Hak'dır ehl-i 'aşka
Mecmû'a-i vahdet-i Hudâ'dır bu semâ' (R.75)*

Semâ'nın Mevlevî dünyasındaki önemi, yaşattığı vecd halinden kaynaklanmaktadır. İlahi aşkın ruha verdiği coşkunluk, insana asıl vatanını hatırlatır. Bu feyz ile tasavvuf ehli semâ etmeye başlar. Anlatılmayanı yaptığı hareketlerle anlatmaya çalışır. Semâ anında maddi sınırlar aşılır, her şey saydamlaşır, kul ile yaradan arasındaki perde kalkar. Böylece ruh, asıl olana

karşı özlemine bir nebze dindirir. Bu durum Mesnevi'de neyin kamışlıktan ayrı düşmesiyle temsil edilmiştir. Ney de tıpkı ruh misali ana vatanına özlem duyar. Bu özlemin vuslat anı ise semâdır:

Ney cüdâlıktan şikâyet eyleyip

Aglar Esrâr 'âşıkân eyler semâ' (G.132/9)

Şair, bazen de İslamî değerlerle beraber işleyerek semâyâya kutsal bir anlam yükler. Esrâr, Miraç gecesinde Mevlânâ'nın geleceğinin müjdelenmesi ile beraber semânın dert ehline farz olduğunu anlatır:

Müjde-i teşrîf -i Monlâ vahy olup Mi 'râc 'da

Farz oldu ehl-i derde ol gece gûya semâ' (G.4/10)

Esrâr Dede, İlahî aşk ateşini gönlünde yaktığından beri baktığı her yerde Allah'ı görmektedir. O, bu manevî olgunluğa semâ ile ulaşır; hakikatin sırrına vakıf olur. Şair, bu sırda vahdeti bulur, manevî hazzı yaşar ve irfanını besler. Benlik arayışında doğru yolu Mevlevîlikte bulurken dünya var oldukça semâdan vazgeçmeyeceğini vurgular:

Hem etdi ketm-i hakikat hem etdi vahdet 'ayân

Bir özge ma'nevî tevfikdir semâ'-ı safâ (G.4/5)

Semâ'-ı Mevlevî gösterdi bende "semme vechu'llâh"

Ben o mihrâb döndükçe bu devrân dönse çevrilmem (Eb.1)

Divânda 132. ve 133. gazeller "eyler semâ" redifi ile yazılmıştır. Esrâr Dede, bu gazellerinde canlı cansız ayrımına gitmeden her şeyin semâ ettiği fikrini ifade eder. Melekler, güneş ile beraber tüm gezegenler, âşıklar, gül, bülbül ve daha birçok unsur semâ halinde tasavvur edilir. Şairin ahı semâhaneyi doldururken o ahın feyzi ile güneş, ay ve zühre yıldızı dahi semâ etmektedir:

Dolanır pir âmenim etfâl-i eşk

Tarf-ı beyti kudsiyân eyler semâ (G.132/6)

Çün o şems-i lâ-mekân eyler semâ

Zerre-veş mihr-i cihân eyler semâ (G.132/1)

Âhum semâ'-hâne-i eflâkı doldurup

Hurşîd ü mâh u zühre eder bî-direng raks (G.125/3)

Semâ esnasında genellikle Mesnevi'den bölümler okunur. Bir müzik eşliğinde okunan bu bölümlerin ritmi ile semâ edilir. Şair, kendi gazelinin de semâyâ feyz olacağını düşünmektedir. Onu yazmaya da semâ yapmaya da teşvik eden İlahî aşk şarabıdır:

*Semâ' eyler şarâb-ı feyz ile mevc-i sabâdan tâk
Külâh-ı Mevlevîdir hûşeler bu bâg-ı dervişe (Kıt.13)*

Ney

Ney, Mevlevîliğin özünü temsil eder. Tarikata giren mutasavvıfın aşk serüveni neyin hikâyesi gibi başlar. O, bu serüvende bir ney misali acı ve hasretle yoğrulup insan-ı kâmil olur. Mevlânâ ve onun izinden gidenlerin hallerini doğru yorumlamak için neyin deruni anlamına vakıf olmak gerekir. Çünkü neyden gelen her tını, mutasavvıfın gönlünde ayrı bir anlam taşır. Bu derûnîlik, ârife insân-ı kâmil olma yolunda rehberlik eder. Mevlânâ, neyin sesindeki aşk feryadını kalbiyle duyar. Her nağmesindeki ince manayı çözer ve çözdükçe ona âşık olur. Bu aşk, onun cezbesinin ilhamı olur. Neyin feryadı karşısında Mevlânâ, tir tir titrer; aşkın alevinde erir. Neyden gelen her ses onun irfanını besleyen bir hikmet damlasına döner. Bu damlalar, hikmetler denizine dönüşür Mesnevi'de kelam olur, ruh olur. Mevlevîler bu mana denizinin sırlarını çözerek hikmet denizinde boğulurlar. Bu yüzdendir ki Mesnevi “dinle neyden” diye başlar.

Başta Mevlânâ olmak üzere Mevlevîleri yanık sesiyle yakan kavuran neyin tasavvuf ve İslam inancında farklı anlatılarla hikâyeleri rivayet edilir. İslam inancına göre; Hz. Muhammet, Hz. Ali ile sohbet ettiği bir gün ona İlahî aşkın sırrı ve hakikati ile ilgili bir gizemi açıklar. Bu sır, o denli ulvidir ki Ali bu sırrın azametine sığmaz. Bu hal ile baş edemeyince de ona emanet edilen sırrı boş bir kuyuya anlatır. Boş kuyu, o anda sular ile coşar, taşar. Taşan suyun feyzi ile kamışlıklar oluşur. Bir çoban kamışlıktan bir parça kopararak çeşitli yerlerinden deler ve bugün ney dediğimiz aleti yapar. Neye üflediği an, neyden çıkan nağmeler bir feryat misali etrafa yayılır. Tesadüfen oradan geçen Hz. Muhammet, bu feryadın sesindeki sırrı tanır ve derhal Hz. Ali'yi çağırır. Ona emanet ettiği sırrı faş edip etmediğini sorduğunda ise Ali, dayanamayıp boş bir kuyuya anlattığını söyler. Böylece ney, o günden bu yana Hakk sırrının sesi olur (Pakalın 1993: 689).

Ney, Mesnevi'de insanın var olma serüveninin simgesidir ve insanın asli vatanından ayrılışını anlatır. O, tasavvuf dünyasında bir tınıdan ziyade özün, aşkın, hasretin yanık sesidir. Aşkın feryat halini aldığı neyin bir başka hikâyesi ise şu şekildedir: “Ney, bir zamanlar, kendi asıl vatanı sazlık, kamışlık bir bölgede hemcinsleriyle birlikte yaşamaktadır. Onu oradan keserler, pissin olgunlaşsın, içi boşalsın diye, gübre yığınının içine sokarlar, o karanlık ve pis yerde kalır. Çile çeker, sabır ve tahammül gösterir. Sonunda, içi bomboş hale gelir, rengi sapsarı olur. Oradan çıkarırlar, üzerine delikler

açarlar. Ağız kısmından üfürülünce, kalpleri yakan bir ses ile feryada başlar. Bu feryadı, asıl vatanından (neyistân, kamışlık) olan ayrılığının doğurduğu hasretten kaynaklanmaktadır. O, nameleri ile ötelerin mükemmelliğini, ötelerin güzelliğini terennüm etmektedir. Kamış, içi boşalmadan yani fenâ halini, yokluk, hiçlik makamını elde etmeden, ötelerin ruhanî soluklarını haykıramaz.” (Cebecioğlu 2000: 203).

Mevlânâ, Mesnevi'sine “dinle neyden” diye başlayıp sonraki ilk on sekiz beytinde neyin feryadındaki sırta temas eder. O sırtı ancak insan-ı kâmil olanlar, gönül ile duyabilmektedir. İnsan-ı kâmil olma gayesiyle tasavvuf yoluna giren Esrâr Dede, divânında ney kavramını Mevlevî anlayışına uygun olarak işler. Onun neyden duyduğu her tını ruhunu besler. Şair, genellikle neyden bahsettiği beyitlerinde onu semâ ibadeti ile birlikte ele alır. Neyin ayrılık feryadı, ten kafesine hapsolmuş ruhun sesidir. Mevlevîler bu ayrılık acısını semâ yaparak dindirirler. Çünkü semâ, ruhun mutlak hakikate en yakın olduğu anın adıdır. Esrâr Dede, neyin ayrılıktan şikâyet eden feryadı karşısında ağlar, âşıklar ise semâ eder:

Dal def ü nây ile semâ' eyle

Sine-gûyân u zâr ol devvâr (K.11/8)

Ney cüdâlıktan şikâyet eyleyip

Ağlar Esrâr 'âşıkân eyler sema (G.132/9)

Kutsal kitabın sırlarını Mevlânâ ve onun öğretisinde bulan şair, nefes kavramını ayet, Mevlânâ ve ney ifadeleri ile uyum içerisinde kullanır. Esrâr, ruha üflenen nefesin sırrını Mevlânâ'nın ve neyin soluğunda bulur. O, “ol” emrinin esrârını Mevlânâ ve ney üzerinden açıklar:

Sırr-ı “nefahtü fîhi” dem-i Mevlevî-i Rûm

Feyziyle âdem oldu dem-i nây-ı istivâ (K.12/22)

“Kün” sırrını fehm etmege âyin-i Mevlânâ'ya bak

Gûş et sadâ-yı nâydan neymiş zuhûr-ı müntehab (G.17/15)

Bazı beyitlerde ney, Hz. Musa ile zikredilmektedir. Esrâr Dede'ye göre Musa: “Yâ Musa âlemlerin Rabbi olan Allah benim ben.” ayetini neyin sesinde duyar. Bu sesi işiten Musa, Sina Vadisi'nde semâ eder. Söz konusu ayet, mutribin Kur'an okuyan sesinde de yankılanır. Neydeki her hû onun kadehine atfedilir:

Şu 'le-i âvâz-ı ney âvâze-i “inni enâ”

Mûsi-i hayret-zede-dil vâdi-i Sinâ semâ' (G.131/9)

*Kur'ân-ı hakâyık okuyup mutrib-i hoş-gû
"İnni ene" tahkîkin eder nâle-i her sû
Peymânesine atf olunur neydeki hû hû
Esrâr budur ders-i sebak-h'ân-ı semâ'a (Mur.19/5)*

Neyin sesi Allah'ın davetine icabet etmeyi emreder. Şair, bu fikrini bir ayete iktibasla anlatırken kendisinin de bu davete icabet edenler arasında olduğunu belirtir. Neyin ateş, gam, keder dolu derunu ile özdeşleşir:

*Nâydan emr-i "ecîb ü dâ'îya'llâh" gelmese
Etmez idi enfûs ü âfâka istilâ semâ' (G.131/8)*

*Missâl-i nây derûnum dolup bir âteşle
Zebânım eyledi gûyâ Celâl celle celâl (K.9/32)*

Aşağıdaki beyitte ney, sûra benzetilmektedir. Şair, İlahî aşk coşkunluğunu yaşadığı meclisi mahşerden farksız görür. Neyin ahı, feryada yol açtığından ney, meclisteki kavga sebebi olur:

*Mutrib bu ney mi sûr mu sâki bu mey mi hûn mu
Fark olmadı gitdi hele mahşer mi yâ bezm-i tarab (G.17/8)*

*Durmaz edersin âh âh feryâda açdın şâh-râh
Ey ney bu meclisde yine gavgâya hep sensin sebeb (G.17/9)*

Esrâr, neyin gül bahçesinde bülbül ile aşk davası güden sesinden Hallac-ı Mansur'un ve Mecnun'un davasındaki nağmenin anlamını çözer. Çünkü her iki ses de aşk ile inim inim inlemektedir:

*Nevâ-yı da'vi-i Mansûr u Kays'ı anladım Esrâr
Bugün gülşende ney da'vâ-yı 'aşk etdikçe bülbülle (G.216/5)*

Şair, beşeri aşk teması içerisinde neyin yanık sesine değinir. Ona göre neyin inlemesinin sebebi; bad-ı saba sayesinde sevgilinin saçlarından yayılan kokunun tesiri ile feryat eden âşıklardır. Ney, bu feryada kayıtsız kalmaz; aşığın feryadına eşlik eder:

*Zülfünden erişdi câna bir bâd
Oldum o hevâlar ile ber-bâd
Çıkıldıkça nevâ-yı âh u feryâd
Sûzân eder ney-i gelûyu (Mur.20/4)*

Kudûm, Rebâb, Def, Kûs.

Mevlevî semalarında kullanılan aletlerden biri de kudümdür. Gövdesi bakır ve pirinçten yapılmış ve üzerine deri geçirilerek birbirine ekli iki daireden oluşan bu alet, uçları yuvarlak iki değnek yardımı ile çalınır (Cebecioğlu 2000: 160).

Mevlevî musikisinin ritmik uyumunda önemli bir işlevi olan kudümün sesi, Esrâr Dede'nin mısralarında İlahî aşk çağrısına, af dileme şekline dönüşür. Kudümün sesini duydukça ayın yapanlar, semâ ederek vahdete yürür. Şair, bu hali kıyamete benzeter ve duyduğu sesler ile kendinden geçer:

*Kaf kudümün sadâsını dinle
Ki eder Hakk'a zikr ü istigfâr (K.11/21)*

*Ey Mevlevî birlikde devâm eyle dilek
Geldikçe sadâ kudümdan düm düm tek
Ferdin kudemin kudümdan ahz eyle
Vahdetde medâr alıp semâ' eyleyerek (R.90)*

Mevlevî ayinine tınısı ile eşlik eden aletlerden biri de rebaptır. Yaylı çalgıların ilk örneklerinden olan rebap, özellikle dinî musikide kullanılır (Bayrakçı, 2015: 144). Esrâr Dede, baharın geldiğinin habercisi olan bülbül sesi ile rebabın tınısı arasında bir ahenk olduğunu düşünür. Bu ahenge rebap dışında ney ve saz da eşlik eder:

*Peyâm-ı 'id verip nev-bahâra bülbüller
Nevâsı oldu hem-âheng-i nây ü çeng ü rebâb (K.13/9)*

Şair, rebap ve sazın sesini ateş saçan bir çeşmeye teşbih eder. Bu benzerlik ilgisi, çıkan seslerin yakıcılığından kaynaklıdır. Duyulan her tını, ruhu yakıp kavuran bir sese dönüşür. Şair, bu inleme ve figanın bitip bitmeyeceğini merak eder. Saz ve rebaptan onu şenlendirecek bir ses duyma beklentisi içerisindedir:

*Çeşme-i âteş-feşân oldu yine
Şu 'le-i âvâze-i çeng ü rebâb (G.19/9)*

*Âyâ bu enînü bu figân bitmeyecek mi
Esrâr çalınmaz mı rebâb-ı tarab-engîz (G.111/6)*

Mevlevî ayininde kullanılan diğer çalgı aletleri def ve kûstur. Esrâr Dede, bu aletleri semâ'ın ve Mevlevî musikisinin bir parçası olarak görür. Def ve kûs, mutribin elinde feyze dönüşür. Çıkan sesler tasavvuf ehlini semâ'a yöneltir:

Eyle teşrîf-i kudûmun bizi ey kaşı kemân

Mutrib-i dil niçe bir sine döge çün def ü kûs (G.115/2)

Çile ve Halvet

Farsça kökenli çile sözcüğü kırk manasına gelir. Tasavvufta bu süre, tarikat mensuplarının usulüne göre ruhu terbiye etmek için ayırdıkları zamanı simgeler. Halvet ile aynı manayı taşır. Tarikatların çile eğitimi ve süresi birbirinden farklıdır. Genel olarak 40 günü simgeleyen çile eğitimi Mevlevîlikte, 1001 gün sürer. Müridin manevi yolculuğunda ilk zorlu sınavı olan çilenin amacı, ruhu nefsi duygulardan arındırmaktır. Çile ile mürid, bir anlamda nefesine savaş açar. Bu disiplin sürecini şeyhinin gözetiminde tamamlarken bir yandan da onu model alır. Şeyhten adap, erkân ve davranış kurallarını öğrenir. Mevlevîlerin çile anlayışı hizmet temellidir. Mevlevî mutfağında başlayan çile eğitimi, ayakçı, pazarcı, bulaşıkçı gibi hizmetlerle devam eder. Tüm bunların yanında mürid, çilesi boyunca güzel sanatlardan biri ile de ilgilenir ve kendini bu alanda yetiştirir (Demirci 2007: 10-108).

Esrâr Dede, hocası Şeyh Galîb'in denetiminde çile eğitimini tamamlayarak mutlak hakikate açılan kapıyı aralar. O, İnsan-ı kâmil olma yolunda gönlünü ve ruhunu arındırır. Esrâr, Mevlânâ'nın dergâhında halvete çekilir ve orada aşkın cömertliğine tanıklık eder:

Sâha-i halvetkede-i 'aşkıdır

Dergeh-i cem 'iyyet-i Monlâ-yı Rûm (G.9/7)

Şair, çilesini tamamlayanların Mesnevi'nin sırlarını anlayacak dereceye geldiklerini düşünmektedir. Mesnevi'nin nüktelerinde saklı olan sırlar, çilesini tamamlayan müritlerin kulaklarını delecektir:

Kıldılar çille-i meydânlarını tekmiî

Delicek gûşlarını nükte-i sırr-ı "bi-ş'nev" (Kıt.5/3)

Halvet esnasında mürit, inzivaya çekilir; ruhu ve gönlü ile baş başa kalır. Bu hal ise Esrâr'a Hz. İsa'yı hatırlatır. Şair, halvete çekilmesi ile Hz. İsa'nın feleklere çekilmesi arasında yaşattığı manevi haz yönünden benzerlik kurar. Onun ruhu da halvette iken böyle yüce bir mertebeye çıkmaktadır:

Halvetgeh-i eflâkda rûhu'l-kudsüm

Dergâh-ı "arefnâk"da rûhu'l kudsüm (G.135/11)

Şair bir beytinde, zahit tipine benzer bir şeyh profilini halvet kavramı üzerinden izah ederken şeyhin halvete girme sebebinin Hak için değil, günahlarını gizlemek için olduğunu nükteli bir üslup ile şöyle dile getirir:

Bi'llâh degildir Hak için halveti şeyhin

Hep etdiği ma'şiyeti ketm etmek içündür (K1t.12)

Çerağ

Çerağ; fitil, mum manasına gelir. Tasavvufta kandil ve çerağlar birer eşyadan ziyade, tarikatın aydınlığını simgeleyen sembollerdir. Kulun tarikata girmeden önceki karanlık dünyası tarikata intisabı ile aydınlanır. Çerağ, ruhun aydınlığa geçişinin remzi olur. Tarikatlarda ayinler, ilkin ölü bir ışığı andıran meydan odasında başlar. Ayin ilerledikçe mum sayısı artırılır. Yakılan çerağlarla beraber ruh aydınlanır ve Hakk'a kavuşur. Hatta çerağlar Hakk'ın sembolü olur. Böylece tarikat ve tasavvuf yaşamında soyut olan tanrı, somut olarak ifade edilir. Çerağa bu denli özel anlam yüklenilmesinin nedeni Kur'an-ı Kerim'e dayanır. Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde Allah'ın nurdan yaratıldığına ve kendisini kandile benzettiğine değinilir. Nur Suresi 35. ve 36. ayete göre; "Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam içerisindedir. Cam sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ve ne de batıya mensup olmayan mübarek bir zeytin ağacının yağından yakılır. Öyle mübarek bir ağaç ki, neredeyse ateş değmese de yağ ışık verir. Işığı parıl parıldar, Allah dilediği kimseyi nuruna iletir..." (Göktaş ve Kaya 2007: 478-481).

Çerağ mefhumu Mevlevî öğretisinde önemli bir yere sahiptir. Tarikatta, çerağlar ile özel olarak ilgilenilir. Diğer varlıklar gibi çerağın da canı olduğu düşünülür ve bundan dolayı çerağı "yakmak" fiili yerine "uyandırmak" eylemi kullanılır. Çerağların uyandırılması için görevliler mevcuttur. Bu görevlilere çerağcı adı verilir. Gün batımında Mevlevî meydanında bir çerağ yakılır ve akşam olunca da dergâhın tüm çerağları bu çerağla uyandırılır daha sonra da çerağ gülbangi okunur. Bu gülbangın manası ise çerağları yakmanın şükrüdür (Cebecioğlu 2000: 54).

Esrâr Dede, divânında çerağ mefhumunu aydınlık, nur gibi kavramlarla tenasüp oluşturacak biçimde işler. Şair, tasavvufî anlamlar yüklediği çerağı, Mevlevîliğın nuru, gönül şenliğinin kardeşliği olarak tanımlar:

Ey Mevlevî nûr-ı evliyâdır bu çerâg

Ser-halka-i ihvân-ı safâdır bu çerâg

Ta'zim ile dâ'im nazar eyle ana kim

Çün merdüm-i çeşm-i âşnâdır bu çerâg (R.79)

Çerağlar uyandırıldıkça İlahî aşk coşkunu artar; meclisler aydınlanır, meleklerin nuru ile dolar. Çerağ, bazen gönüldeki fenâ meydanı bazen de salıkların övücü olur:

Rûşenger-i meclis-i safâdır bu çerâğ

Ayine-i nûr-ı kibriyâdır bu çerâğ

Gûyâ dil-i meydân-ı fenâdır bu çerâğ

Fahriyye-i merdân-ı Hudâ'dır bu çerâğ (R.80)

Şeyh, ihsan meclisinde âşıkların gönlünü çerağ misali yakmaktadır:

Çerâğ-ı bezm-i ihsânındır ey şâhım dil-i 'âşık

Sevindirme ki oldu şu 'le-efrûzân-ı gül-bûse (G.219/17)

İhvân

İhvân, Arapça kardeşler manasına gelmektedir. Kavramın Mevlevîlikte özel bir anlamı vardır. Mevlevî kültürüne göre Mevlevîliğe intisap edenler Mevlânâ'nın yol oğlu olurlar. Bu yüzden tüm Mevlevîler birbirinin kardeşidir. Mevlevîlikte diğer tarikatlardan farklı olarak şeyhe baba denmez; çünkü şeyh sadece bir temsilcidir. Tarikat yolunu ve Mevlânâ'yı temsil eder. Bu sebeple diğer tasavvufî öğretilerde olduğu gibi, Mevlevîlikte filan şeyhin müridi veya evladı denmez, ihvânı denir (Gölpınarlı 1963: 22). Mevlânâ'nın baba, tarikat ehillerinin ise kardeş kabul edildiği bir tasavvuf kültürü içerisinde yetişen Esrâr Dede, divânında sık sık ihvan dediği yol arkadaşlarına değinir ve onlarla gurur duyar:

Beyne 'l-ihvân iftihârımdır benim

Sevdigim 'âli-neseb yâr-i hâsıb (G.23/7)

Şair, tasavvufun maneviyatına teslim olmadan önceki zamanlarını ağlayarak geçirir. Onun imdadına aynı renk diye nitelendirdiği yol arkadaşları yetişir. O, gönlünün safasını onlar ile bulur ve arkadaşları ile beraber pirin feyzinin gölgesine sığır:

Aglatdı beni fetret-i yârân-ı zamâne

Yek-rengi-i ihvân-ı safâ yâdıma geldi (G.255/7)

Şair, bir beytinde ihvân kavramı üzerinden Yusuf peygamberin, hasetlik sebebi ile kardeşleri tarafından kuyuya atılmasına telmih yapar. Esrâr, böyle bir hasetliğin kendi kardeşleri arasına girmemesini temenni eder:

Düşmeye nâ 'ire-i bugz u hased ihvâna

Yûsuf-ı himmeti üftâde-i çâh eylemeyem (Tk.4/7)

Mevlevîlikte “ى” harfinin özel bir anlamı vardır. Burada anlam ilişkisi semâ yapıldığı esnada tennurenin aldığı şekil itibari ile kurulur. “Tennure, Mevlevî ifadesine göre, tersine çevrilmiş bir ‘ى’ şeklindedir; giyinince insan vücuduna benzetilen elif ve lam eklenir. Bu da Arap harfleri ile (ilâ) okunarak (Tanrıdan başka tanrı yok) sözü çıkarılır” (Önder 1998: 244). Aşağıdaki beyitte şair, “ى” nin bu özel anlamına atıf yaparak “ى” harfini yazan kırık kalemin ihvâna iz bıraktığını söyler:

Ye yazıp hâme-i şikeste-rakam

Bu da ihvâna oldu bir âsâr (K.7/31)

Esrâr Dede, Mevlevî yoluna girdikten sonra bir saneme gönlünü kaptırdığını söyler. Bu halinden sonra ihvan tarafından dışlanan şair, kâfirlikle suçlanır:

Günehim bir sanemin zülfüne bağlandım odur

Şimdi ihvân-ı tarikim beni tekfir eyler (G.181/3)

Aşk olsun

Mevlevîlikte her şeye, aşk ve cezbe ile varılır. Aşk, Mevlevîlerin her işine kılavuzdur. Bu bağlamda onlar “aşk olsun” ifadesini birçok yerde kullanırlar. Bu ifade kimi zaman bir selamlaşmanın kimi zaman bir teşekkürün yerini alır. “Aşk olsun” ifadesine karşılık “eyvallah” cevabı verilir (Gölpınarlı, 1963: 6). Böylece aşk, Mevlevîlikte bir iletişim şekli olur. Esrâr Dede, bir rubaisinde tasavvuf ehlinde bulunmasını arzu ettiği özellikleri sıralar ve bu meziyetlere sahip olanlara, her nüktesinde Mansur’un manasını taşıyanlara, her söylediğinde Hakk’ı zikredene “aşk olsun” diyerek selam eder:

Her cânibi ma‘mûr olana ‘aşk olsun

Her nüktede Mansûr olana ‘aşk olsun

Her söylediği Hakk olana ‘aşk olsun

Zikri ile mezkûr olana ‘aşk olsun (R.106)

Esrâr, “aşk olsun” terkibi ile “eyvallah” ifadesini uyum içerisinde kullanır. O, yoksullukta gönlünün şenliğini bulanı, maddi varlıktan sıyrılıp Hakk’a ulaşanı, aşk ile kendinden geçeni ve bu aşkta Allah’ı bulanları “eyvallah” ve “aşk olsun” sözcükleri ile onaylamaktadır:

Fakrında safâsın bulana eyva’llâh

Zevkiyle fenâsın bulana eyva’llâh

Ser-mest-i cemâl olanlara ‘aşk olsun

‘Aşkında Hudâ’sın bulana eyva’llâh (R.126)

Gülbang

Farsça bir kelime olan gülbang, gül sesi bülbül şakıması, hep bir ağızdan söylenen ilahi veya dua anlamına gelir (Pala 2018: 172). Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî eserinde gülbangı şu şekilde tanımlar: “Bazı merâsimin esnâ-yı icrâsında müteaddid şahıslar tarafından dua, yahut alkış tarzında bir ağızdan çıkarılan, yüksek dik ses.” (Onay 1996: 244) Tarikat ve din ıstılahında da yer alan gülbangların bu bağlamdaki karşılığı ise “Çeşitli tarikat toplantılarıyla, dinî, askerî, mülkî bazı törenlerde belli bir eda ve makamla, bazen topluca okunan dua” şeklindedir (Uzun 2008: 244).

Gülbanglar, Mevlevîliğin sözlü kültür unsurları arasında yer alır ve kalıplaşmış ifadelerin yanı sıra Mevlevîlik ritüelinde önemli bir yer edinir. Mevlevî ayinleri gülbang ile başlar veya gülbang ile bitirilir. Gülbanglar ayinin ruhunu ve arka planında yer alan mesajları yansıtır. Seci ve tekrar sanatlarının çokça kullanıldığı Mevlevî gülbangları, “Hû diyelim hû” nidası ile başlar. “Hû” çağrısına karşılık dinleyiciler “Hû” diye karşılık vererek duaya katılırlar (İyiyol 2014: 588).

Divânda gülbang, Mevlevî musiki anlayışına uygun olarak işlenir. Şair, kimi zaman gülbangdan feyz alır, kimi zaman onu diğer Mevlevî ritüelleri ile uyum içerisinde ele alır, kimi zaman da gülbang üzerinden telmihlerde bulunur. Esrâr Dede, gülbang okuyan pirin sesinden aldığı manevi feyzi anlatırken bu naranın, yüzlerce inananı aşk şarabına teşvik ettiğini ve onları sevince gark ettiğini belirtir:

Mey-hânelerde na‘ra-i gül-bâng-ı pir -i ‘aşk

Verdi şarâb derinde hezârân ibtihâc (G.36/2)

Şair, âh hali içinde iken Mecnûn’un gam ve keder ile özdeşleşen acı dolu nefesini hatırlar ve onu okunan gülbanglar ile yâd eder:

Âh eyler iken yâdîma geldi dem-i Mecnûn

Divâneyi gül-bâng-ı mahabbet ile andım (G.177/8)

Mevlevî gülbanglarında sık sık Mevlânâ ve Şems’e telmih yapılır. Aşağıdaki beyitte de Şems’i anlatan gülbangı, Kerrûbiyân meleklerin okuduğu söylenmektedir:

Tebrîz-i lâ-mekânda Şems-i hakikâtin

Gül-bâng-ı kibriyâsını Kerrûbiyân çeker (G.92/9)

Sonuç

Divânındaki söylemlerinden anlaşılacağı üzere Esrâr Dede, huzuru Mevlevîlikte bulan saliklerden biridir. O, tarikata intisabından sonra hayata Galata Mevlevîhanesi’nin penceresinden bakar. Mevlevîlik, Esrâr Dede’nin

ruhunda bir ışık yakar ve onun yolunu aydınlatır. Gönlünün muradını tarikata intisabından sonra keşfeden şair, burada hakiki aşk ile tanışır ve asıl zenginliğin İlahî aşk olduğu bilincine varır.

Şair, hemen hemen her dinî kavramı tasavvufî fikirlerini oluşturan Mevlevîlik öğretisi ile birlikte işler. Peygamberler, ayetler, hadisler, melekler gibi birçok dinî şahıs, inanç veya kavram, Mevlevî kültürüne ait unsurlarla zikredilir. Bu anlatımlarda ise Esrâr, çoğunlukla Mevlevîliğin İslam inancı ile uyumunu ortaya koymaya çalışır.

Esrâr Dede, manzumelerinde Mevlevîlik kültürüne ait birçok gelenek ve ritüele yer vermiştir. Divânda bu kültürün müzik anlayışından tasavvufu yaşayış şekline kadar; sosyal yaşamından kültürel birikimine kadar çok yönlü, zengin kavram ve terimler karşımıza çıkar.

Esrâr Dede, Mevlânâ'ya peygamberlere duyduğu gibi bir hürmet duyar. Hatta şair, Mevlânâ'yı aşkın peygamberi olarak ifade eder. Ona göre Mesnevi de Mevlânâ'ya indirilen mukaddes bir kitaptır. Divânda Mevlânâ; en sık kutsal günler, kitaplar ve şahıslarla birlikte anılır. Esrâr, gayesinin Mevlânâ'yı anlamak, onun açtığı tasavvuf yolunda mutlak hakikate yürümek olduğunu her fırsatta vurgular.

Ruhunu safileştirmek, hakikatin sırrını, mananın gizemini çözmek amacı ile tasavvuf yoluna giren Esrâr Dede, zahir ile bâtını ruhunda bütünleştirir ve yakaladığı bu uyum ile mutlak hakikatte iman eder. Mevlânâ'nın tasavvuf mektebinde kendini okuyan ve anlayan şair; benlik zannını aşar, hiçlik makamına ulaşır. Onun divânında okur; İlahî aşkın, ruhu baştan aşağı nasıl değiştirdiğine tanıklık eder.

Kaynakça

Bayrakçı, Ö. F. (2015). "Türk Din Mûsikîsi'nde 'Mevlevî Ayini' Formuna Genel Bir Bakış". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(2), 139-152.

Cebecioğlu, E. (2000). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Trabzon: Anka Yayınevi.

Demirci, M. (2007). Bir Eğitim Aracı Olarak Mevlevî Çilesi. Marife. 7(3), 105-122.

Genç, İ. (1986). Esrâr Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Genç, İ. (2018). Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîye. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Göktaş Kaya, L. (2007). Mevlevîlik Felsefesinden Yola Çıkararak Din-Sanat İlişkisi. Konya: Sümam Yayınları.

Gölpınarlı A. (1963). Mevlevî Adap ve Erkanı. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Güllüce, H. (2007). "Mesnevi Mesnevihanlık ve Dârülmesneviler", Marife, 7(3), 287-304.

Horata, O. (2019). Esrâr Dede Divânı. Ankara: Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İyiyol, F. (2014). "Mevlevî Gülbankları ve Mevlevî Gülbanklarının İşlevsel Açından Tahlili", Turkish Studies, 9(6), 583-600.

Kasır, H. (1996). Esrâr Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânının Karşılaştırmalı Metni. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Onay, T. (1996). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. (Haz. Kurnaz, C.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II. İstanbul: MEB Yayınları.

Rûmi, C. (2015). Mesnevî-i Ma'nevi. (Çev. Örs, D., & Kırılancı, H.). Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Top, H. (2001). Mevlevî Usûl ve Âdâbı. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Uzun, M. (2008). Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank. (Haz. Çifçi, C.) İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Extended Summary

Esrar Dede is one of the important sufis who have found the meaning of life in divine love. The need to convey his understanding of love, which caused him to experience a great change, attracts a lot of attention in his divan. The divan which is the concrete interpreter of the poet's change in spirit, divan reflects on his Sufi point of view, literary aspect, how he interprets the values that shape his spiritual world, how he influences and shapes the Sufi direction of the Mevlevi order; he becomes the

translator of his feelings. Each theme in the divan emerges as a result of the poet's belief system.

After his entrance to the sect, Esrar Dede lives in Galata Mevlevihane. Mevlevilik, changes Esrar's life and brightens his path. Having discovered what he wants and his purpose after his entry into the sect, the poet meets true love here and understands that the main important element is love.

The poet processes almost every religious concept together with the ideas of Mevlevi, which form his Sufi ideas. Many religious persons, beliefs or concepts, such as prophets, verses, hadiths, angels, are mentioned with elements belonging to the Mevlevi culture. In these narratives, Esrar Dede mostly tries to explain the harmony of Mevlevi with the Islamic faith.

In this study, firstly, important aspects of Mevlevi culture such as the life of Mevlevi, stylistic features, how Mevlana is mentioned in the poems of Mevlevi, musical instruments used by Mevlevi, concepts and orators of Mevlevi, various traditions were tried to explain. How these cultural elements are processed in the Dede Divan of Esrar has been tried to convey in various sample couplets.

The effect created by Mevlana's goal of reaching the truth and the path he follows to achieve this goal has a great impact on the Esrar. Thus, Mehmed's journey to the Esrar begins. Esrar Dede has the same respect for Mevlana as he has for the prophets. In fact, the poet refers to Mevlana as the messenger of love. According to him, Mesnevi is also a sacred book sent down to Mevlana. In the Divan, Mevlana is most often mentioned together with holy days, books and people. Esrar Dede emphasizes at every opportunity that her goal is to understand Mevlana and to reach the absolute truth on the path of Sufism that she has opened.

Esrar becomes guide in the search for meaning. The poet, who seeks truth under the leadership of Mesnevi, frees himself from the troubles of his life. Every word he hears from Mesnevi brings him closer to a certain love. From the musical understanding of Mevlevi culture to the way Sufism is experienced; From its social life to its cultural accumulation, multifaceted, rich concepts and terms appear in the divan. For example, in his poems, the story of the existence of a musical instrument called ney is told together with Sema. These narratives become the translator of the poet's most feelings. Instruments such as kudum, rebab, def, kus reflect the discipline and tradition of Mevlevi worship, while messages on the background of gulbanks and poems read attract attention.

Love is a form of communication in Mevlevi. According to the Mevlevi, everything starts with love and everything is achieved with love. For this reason, the expression "let there be love" takes its place in communication as a common use among Mevlevi. Esrar, which is so complete with love, is very often included in the composition "Let there be love" in Dede's Divan. In these verses, Esrar lists the things that he wishes to be present in the people of Sufism and uses the phrase "let there be love" in response to these virtues.

Esrar Dede establishes an intimacy by being attracted to people with love and completing her ordeal education. Through this training, which he completed under the

supervision of the poet's teacher Sheikh Galip at the divan, the ways and methods followed by Mevlevi in achieving the truth are explained in a poetic style.

Having entered the path of Sufism with the aim of cleansing his soul, solving the secret of truth, the mystery of meaning, the Esrar integrates the inside and the outside in his soul and finds his own reality with this harmony that he has captured. The poet, who reads and understands himself in Mevlana's Sufi school, moves away from his sense of self and reaches the position of absence. He manages to cleanse his heart and soul on the way to becoming a mature person. In his divan, the reader testifies to how divine love changes a person from head to toe.